

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА У ФОРМУВАННІ ІНТЕРКУЛЬТУРНОСТІ ТА БАГАТОМОВНОСТІ: ФОКУС СЬОГОДЕННЯ

Бакуліна Наталія,

кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 natusya29@ukr.net

З початком широкомасштабного російського вторгнення на територію України, унаслідок якого мільйони українських громадян набули статус внутрішньо переміщених осіб або були вимушені виїхати на кордон, проблеми дидактики багатомовності набули особливої соціальної значущості. Особливо загострилися аспекти сформованості багатокультурної та комунікативної багатомовної компетентності, володіння як державною мовою, так і мовами корінних народів і національних меншин України, а також іноземними мовами.

Численні українські діти та родини-біженці опинилися в ситуації, коли, з одного боку вони мають зберегти та продовжувати вивчати українську мову, а з іншого – опанувати мову/мови країн перебування. Тому ми здійснили дослідження, в якому розглянули ключові лінгвістичні, соціолінгвістичні та психолінгвістичні фактори, що впливають на формування багатомовної комунікативної компетентності та набувають особливо значення для дидактики багатомовності в умовах воєнного стану (Bakulina, 2022).

У ході дослідження нами було проаналізовано проблеми мовної взаємодії та налагодження нових мовних, міжмовних та інтерлінгвістичних контактів для успішної комунікації у нових мовно-культурних середовищах, зокрема, здатності до перемикування (переключення) мовних кодів з однієї мови на іншу як однією з визначальних характеристик саме багатомовної комунікативної компетентності, перенесення мовленнєвих навичок, роль стресу й інших негативних емоційних станів, які впливають як на якість життя, так і, безумовно, гальмують і пізнавальні процеси, і мовну поведінку особистості у процесі навчання та здійснення мовно-культурної взаємодії та налагодження мовних контактів і міжкультурної комунікації.

Подальші теоретичні розвідки спонукали до пошуку практичних шляхів вирішення зазначених проблем. З огляду на це виникає нагальна потреба у розвитку інтеркультурності, як життєво необхідної компетентності, що забезпечує контакти носіїв різних мов представників різних культур у їх взаємодії та взаємозбагаченні. Саме інтеркультурність у філософському, соціальному, культурологічному, педагогічному й інших

аспектах нині стає визначальною рисою сучасного освітнього процесу. Адже, як зазначає болгарський фахівець філософії освіти П. Макарієв, інтеркультурність «передбачає, що суверенні суб'єкти взаємно рахуються один з одним, кожен з них готовий адаптувати свою поведінку до іншого, та лише тією мірою, щоб не посягати на власну ідентичність. Лише за таких умов культурні спільноти можуть взаємодіяти конструктивно, збагачуватися взаємно, уникаючи того, щоб деякі з них домінували над іншими (іншими) і щоб ніхто не «платив» за мир ціною поступового знеособлення й асиміляції» (Makariev, 1996, с. 17).

У цьому сенсі актуальності набуває розроблена нами Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин (Fidkevich, Snegiryova, Bakulina, 2021), яка ґрунтується на основних положеннях теорії плурілінгвізму та передбачає формування багатомовної комунікативної компетентності як комплексу усіх комунікативних компетентностей виучуваних мов і специфічних компетентностей: металінгвістичної, міжкультурної і компенсаторної. Послідовне формування комплексу зазначених компетентностей у процесі реалізації моделі багатомовної освіти здійснюється на основі інтегративного, комунікативно-когнітивного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, міжкультурного і текстоцентричного підходів до навчання (Fidkevich, Snegiryova, Bakulina, 2021, 12–13).

З огляду на вихідні положення Концепції, вкрай важливим є розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення та підготовки освітян до здійснення багатомовного навчання.

Поряд із традиційними видами навчальної продукції (навчальні програми, підручники, навчальні посібники (навчально-методичні, навчальні наочні посібники, хрестоматії, практикуми, робочі зошити) та засобами навчання (навчально-наочні ігрові посібники; атласи; навчальні карти; відео- та аудіовізуальні засоби навчання; електронні засоби навчального призначення; електронні засоби загального призначення тощо), важливого значення набуває й розроблення довідкової продукції – енциклопедій (енциклопедичних словників), мовних і лінгвістичних словників; розмовників, довідників, каталогів тощо.

Так, виходячи з Моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України з навчанням мов корінних народів і національних меншин, прийом складання дво-тримовних тематичних словників, словників сталих термінів і словосполучень, які будуть використовуватися як на уроках мовних курсів, так і на уроках інших предметів, є вкрай ефективним у процесі використання технології CLIL (Fidkevich, Snegiryova, Bakulina, 2021, с. 21), а створення тематичних і термінологічних словників є одними з ключових специфічних технологій і прийомів навчання поряд із рецептивними технологіями, технологією CLIL, переключенням мовних кодів і скафолдінгу (Fidkevich, Snegiryova, Bakulina, 2021, с. 39).

Про важливість розроблення спеціального довідкового апарату, зокрема термінологічних дво та/або тримовних словників, і застосування прийомів, які використовують у зарубіжних підручниках із другої мови, зазначала І. П. Гудзик (Gudzik, 1992, с. 16). Також нами було проаналізовано основні ідеї науково-педагогічної спадщини

вченої з огляду на проблеми багатомовного навчання в Україні, її погляди на ключові питання щодо визначення відповідної термінології, розуміння соціомовної ситуації, особливостей формування мовної особистості, дотримання балансу у кількості одночасно виучуваних мов, добору змісту, методів і прийомів багатомовного навчання для розроблення та конструювання освітніх програм, підручників і посібників і запровадження їх в освітню практику (Bakulina, 2021).

У 2016–2017 рр. у межах реалізації міжнародних міжнаціональних проєктів для дітей і підлітків – представників різних національних спільнот України, Грузії та Молдови, нами були розроблені багатомовні розмовники, робота з якими сприяла налагодженню успішної комунікації між учасниками проєктів, підвищенню рівня міжкультурної та багатомовної компетентності, вихованню толерантного ставлення до різних мов і культур тощо (Bakulina, 2016; Bakulina, 2017).

Останні десятиліття дуже корисний навчальний матеріал з мовної підтримки розроблявся Радою Європи як для дітей мігрантів і біженців (<https://www.coe.int/en/web/language-support-for-adult-refugees/language-support-to-children> ; <https://rm.coe.int/nine-new-tools-language-support-for-children-arriving-from-ukraine-/1680a63113>), так і для дорослих (<https://www.coe.int/en/web/lang-migrants> ; <https://www.coe.int/en/web/lang-migrants/-/new-reference-guide-on-literacy-and-second-language-learning-for-the-linguistic-integration-of-adult-migrants-laslliam-> ; <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806cc3ff> ; <https://www.coe.int/en/web/lang-migrants/laslliam>).

Особливо, з початком нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 року, Рада Європи здійснила надзвичайні заходи для українських біженців і країн, які їх приймають через проєкти захисту демократії через освіту, зокрема проєкт «Освіта під час кризи», та розробила ряд інструментів для сприяння інтеграції мігрантів і біженців шляхом вивчення мов, визнання кваліфікацій або навчання (<https://www.coe.int/en/web/education/education-in-time-of-crisis>).

На допомогу українським біженцям, які були змушені покинути свої домівки та свою країну, академічна спільнота Щецинського університету розробила «Мовний SOS розмовник українсько-польсько-англійсько-німецький» для тих, хто шукає прилисток у Польщі й інших країнах Європи (<https://usz.edu.pl/wp-content/uploads/1%2C4%99zykowe-SOS.-Rozm%C3%B3wki-ukrai%C5%84sko-polsko-angielsko-niemieckie.pdf>).

Опікуючись проблемами навчання мови іврит у закладах освіти України, в умовах воєнного стану, ми теж долучилися до створення довідкової літератури – двомовного словника лінгвістичних термінів і двомовного розмовника, що вміщує найуживаніші формули мовленнєвого етикету для налагодження успішної комунікації (українською мовою та мовою іврит).

Ці матеріали стануть корисним освітнім ресурсом для чисельного контингенту як учителів, так і учнів, і, навіть, батьків дітей ВПО в Україні та інших країнах світу – Ізраїлі, США, Канаді, Великій Британії, країнах Європи тощо. По-перше, розроблені матеріали сприятимуть збереженню та поширенню української мови та культури, по-друге – допоможуть в опануванні мови іврит, по-третє – сприятимуть формуван-

ню інтеркультурності та багатомовної комунікативної компетентності як комплексу усіх комунікативних компетентностей виучуваних мов і специфічних компетентностей: металінгвістичної, міжкультурної і компенсаторної, вчетверте – стане дієвою підтримкою для вирішення проблем мовної взаємодії та налагодження нових мовних, міжмовних та інтерлінгвістичних контактів для успішної комунікації у нових мовно-культурних середовищах.

Отже, проблема розроблення довідкової літератури з огляду на плюрилінгвізм та інтеркультурність світу залишається актуальною та перспективною, а здобутий досвід допоможе у створенні нових двомовних і багатомовних освітніх ресурсів заради збереження миру та людських цінностей.

Список використаних джерел

- Бакуліна Н. В. (2021). Ідеї багатомовного навчання у науково-педагогічній спадщині І. П. Гудзик. *Мовно-літературна освіта корінних народів і національних меншин України: стан і перспективи*: збірник тез всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 25.11.2021 р., 4–9. https://lib.iitta.gov.ua/729576/1/ZBIRNYK_KONF_25_11_2021_NEW_Bakulina_4-9.pdf
- Бакуліна, Н. В. (2022). Ключові фактори формування багатомовної комунікативної компетентності: особливий погляд на дидактику багатомовності в умовах воєнного стану. *Сучасна освіта: методологія, теорія, практика: збірник тез доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), 31 травня 2022 р.* Приватний університет «ВНЗ «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки. Дніпро, 55–60. https://lib.iitta.gov.ua/731489/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%91%D0%A5_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_31_05_22_%D0%91%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0_%D1%8155-60.pdf
- Бакуліна, Н. В. (ред). (2016). Мій перший розмовничок: навчальний посібник для учнів початкової й основної школи з навчанням і вивченням мов національних меншин. Чернівці: АНТ ЛТД, 2016. <https://lib.iitta.gov.ua/709296/1/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
- Бакуліна, Н. В. (ред). (2017). Давайте поговоримо. Розмовничок: навчальний посібник для учнів початкової та основної школи з навчанням і вивченням єврейських мов. Чернівці: АНТ ЛТД, <https://lib.iitta.gov.ua/709282/2/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
- Гудзик, І. П. (1992). Проблема багатомовності у початковому навчанні. *Початкова школа.* 9–10 (279–280), 15–18.
- Макариєв, П. (1996). Філософські проблеми на інтеркультурно-образованні. *Інтеркультурно-образованні.* Софія, 5–23.
- Фідкевич, О.Л., Снегірєва В. В. , Бакуліна, Н. В. (2021). Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин. Київ: Педагогічна думка. https://lib.iitta.gov.ua/730660/1/KONTSEPTSIYA_MODELI_BO_Fidkevych_Sniehrova_Bakulina_2021.pdf